

Bildięin Gibi Değil: Osmanlı

Bildięin Gibi Değil: Osmanlı
Mustafa Alp Daęistanlı
2016, İstanbul,
Can Yayınları

Mustafa Kemal Coşkun

Türkiye’de Türkçü ve İslamcı siyaset, aralarında kimi farklılıklar olmakla birlikte “Fatihin torunlarıyız”, “Ecdadımız Osmanlı öyle büyüktü ki...” türünden hamasete çok fazla yaslanır. Bu Osmanlı sevicilerin Osmanlı’nın Şeriat ile yönetildiğini sananları ise daha bir akıllara ziyandır. Bunların arasında Osmanlı nüfusunun çoğunluğunun Müslüman olduğuna; toplumun, sınıfların ve dolayısıyla sömürünün olmadığı bir toplum olduğuna; padişahların asla ve kata içki içmediklerine; Osmanlı’nın baştan aşağıya Türklerden oluştuğuna inanacak kadar bu hamasi söylemlere pek inananları vardır. Son dönemde bilindiği üzere bunların yeni-Osmanlıcı versiyonu da gündemdedir. Tayyip Erdoğan’ın başkanlık yoluyla bir tür padişahlık talebi de, dindar ve kindar nesil yetiştirme hedefi de, mezhep temelli dış politikası da, İslam dünyasına önderlik etme hayalleri de bu Osmanlı seviciliğın göstergele-

rindendir.

Sağ siyaset böyle de sol siyaset nasıl? Neden sol cenahtan Osmanlı üzerine yapılan çalışmalar pek bir azdır? Üstüne üstlük bu çalışmalar sol-Kemalist bir bağlamla yapılmışsa bu sefer de yukarıdakinin tam tersine Osmanlı toplumunu baştan aşağıya kötüleme gibi bir bakışla karşımıza çıkar. Sosyalistler ise Osmanlı incelemelerine epey bir süre ilgisiz kaldılar, yine benzer kaygılarla ama asıl önemli sorunu bir tarih ve yöntem anlayışları nedeniyle. Türkiye solunun Kemalizm ve milliyetçilik ile imtihanında cumhuriyetin anti-emperyalizm ile, Osmanlı'nın şeriat ve gericilikle kodlanması en önemli etkidir. Bu nedenle olmalı, Osmanlı üzerine tarihsel maddeci bakışla yapılmış sınırlı sayıda çalışma vardır günümüzde. İslamcıların Cumhuriyet karşısında Osmanlı seviciliğine karşıt olarak, Kemalistlerin Cumhuriyeti Osmanlıdan tamamen bir kopuş, liberallerin Cumhuriyeti Osmanlı'nın bir devamı gibi görmelerinin karşısında, nerede kopuşlar nerede süreklilikler olduğunu gösterecek tarihsel maddeci çalışmalara daha fazla ihtiyaç var halbuki.

Burada ele alacağımız kitap baştan sona bir bilimsel çalışma olarak değerlendirilemez elbette Ancak, yazar Osmanlı üzerine yapılmış bilimsel çalışmalardan geniş ölçüde faydalanmış. Osmanlı'nın ne sağ ne de sol siyasetin “bildiği gibi olmadığını” gösteren güzel bir çalışma ortaya koymuş. Kitap sadece padişahlar ve saray çevresi hakkında değil, aynı zamanda halkın gündelik hayatı konusunda da ilginç bilgiler aktarıyor.

Nitekim üzerinde çok araştırılma yapılmamış konulardan biri olan aile hayatı konusunda önemli bir soruya yanıt veriliyor kitapta. “Osmanlılar geniş aileler halinde mi yaşadılar?” sorusuna yazarın verdiği yanıt, olumsuz. Yani, “hayır, pek değil”. Genel olarak daha çok çekirdek aileye benzeyen aileler vardır. Evlenen kadının kocasının ailesinin evine gider ama çok kısa bir zaman için. Nitekim 1540'lı yılları araştıran Leslie Peirce'e göre gelin, yetişkin kadın kimliğini çocuklarının doğumuyla edinmektedir. Doğum genellikle ayrı bir eve çıkmayı da yanında getirir. Yani ana-baba olmakla hane sahibi olmak çakışır. 16. yüzyıl dolaylarında evli çiftler toplumsal bir kimliğe bu yolla kavuşmaktadır (s. 246).

Osmanlı Yeniçerileri hakkında yanlış bilgiler de kitapta düzeltiliyor. Örneğin, “Osmanlı askeri ‘Allah Allah’ diye mi düşmana saldırıyordu?” sorusunun da yanıtı olumsuz. Yani, “Hayır, bu, yüzyıllar sonra Yeşilçam filmleriyle uyduruldu”. Yazar meseleyi şöyle açıklıyor:

Askerlerin Allah, din veya vatan için savaştığı da pek söylenemez. Daha doğrusu, motivasyonları bunlar değildi. Osmanlı askerinin cephedeki performansında dinin ve ideolojinin katkısı yok değildi ama fiziki şartlar, maddi ve dünyevi kaygılar belirleyiciydi (s. 35).

Bunu örnekleyen önemli bir olay İstanbul'un fethi sırasında geçer. 1453 Mayıs'ında İstanbul kuşatması uzayıp askerlerin sabrı tükenmeye başlayınca fetih işi sarp sarmaya başlar. Akıl hocası Akşemseddin, Sultan Mehmed'e bir mektup ya-

zar ve şöyle der: “İyi bilirsiniz ki, içlerinden çok azı Allah yolunda canlarını feda etmeye hazırdır fakat ganimeti görür görmez bu dünya uğruna kendilerini ateşe atmaya hazırdır.” Sultan Mehmed hocasının sözünü tutar, isteksiz de olsa şehir alınırsa üç gün yağma sözü verir. Bunun üzerine askerler canla başla savaşır şehir alırlar.

Benzer bir olay Rodos adası kuşatmasında yaşanır. 1480 yılındaki kuşatmada yağmanın yasaklandığı, Rodos hazinesinin sultana ait olduğu ilan edilince asker ordugâhına geri döner.

Bunun nedenlerini anlamak zor değildir. Bir kere Osmanlı toplumu ve dolayısıyla Osmanlı ordusu, din ve mezhep bakımından değişik grupları içerir. Yeni Müslüman olanlar, eski dinlerine ilgilerini henüz kaybetmemiştir, hatta Hıristiyan unsurlar da yaygındır. Kaldı ki Sünni İslam’a sıkı sıkıya bağlı tarikatlardan Ortodoks İslam’a uzak tasavvufçu tarikatlara kadar değişik gruplar vardır Osmanlı toplumunda ve ordusunda. Düpedüz Hıristiyan olanlar bile Osmanlı ordusunda savaşmaktadır.

Diğer taraftan birey devlet ilişkisi de bugün alışkın olduğumuz gibi değildir. Ulus-devletler çağında devlet neredeyse bireyin kimliğinin bir parçası haline gelir. Nitekim vatan kavramı da 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkacaktır Osmanlı’da. Bu nedenle Osmanlı askeri için sadakat, vatana, dine ya da bayrağa sadakat değil, padişaha ve hanedana karşı sadakat anlamına gelirdi (s. 36). Yukarıdaki örneklerin gösterdiği gibi, Sultan bu sadakati satın alırdı. Dolayısıyla özellikle cephedeki asker için somut motivasyonlar gereklidir ve bu da vatan, din, bayrak filan ile değil teşvik ve ödül sistemiyle sağlanır.

Nitekim padişahların ölümü halktan saklanır, çünkü özellikle İstanbul başta olmak üzere yağma başlar. Şöyle ki, Padişah öldüğünde hukuk bitmektedir, zira iktidarın meşruiyeti son derece kişiseldir. Sadakat da sadece padişaha biat etmeye dayandığından, padişah ölünce her şeyin sonu gelmektedir. Bu nedenle padişah ölünce bu sadakat ortadan kalktığından halk yağmaya başlar. Bunun önüne geçmek için padişahların ölümü gizlenir, ta ki tahtın varisi belliyse ona haber ulaştırılıp, o gelip tahta geçene kadar. Fatih Sultan Mehmed 1481’de Gebze yakınlarında öldüğünde sadrazam ölümünü gizler ve askerlerin İstanbul’a gelmemesi için büyük tedbirler alınır. Ancak çok fazla tedbir şüphe uyandırır ve yeniçeriler arasında Sultan’ın öldüğüne dair dedikodular artar. Yeniçeriler toplanıp isyan eder, Pendik önündeki gemilere atlayıp Üsküdar’a, oradan da İstanbul’a geçerler. Yahudi mahalleleri, Venedik ve Floransalı tüccarların dükkânları yağmalanır.

Kitaptaki en ilginç ve sanırım çok bilinmeyen bilgilerden birisi de şu: Osmanlı nüfusunun çoğunluğu, en azından 19. yüzyılın üçüncü çeyreğine kadar, Müslümanlardan değil gayrimüslimlerden oluşur. 19. yüzyılın başından itibaren Balkan ülkeleri bağımsızlığını kazanmaya başlayınca gayrimüslim nüfus azalacaktır.

Osmanlı toplumunun gündelik hayatı hâlâ araştırılması ve anlaşılması gereken özellikler barındırıyor. Egemen sınıflar sıradan insanları dünyanın hep böyle olduğuna ve değiştirilemeyeceğine inandırmak için tarihe ihtiyaç duyar. Bu nedenle geçmişe öykünür, onu yüceltir ve toplumu ne büyük bir geçmişi olduğuna ikna

etmeye çalışır. Daha az kötü olma, var olan haksızlık ve eşitsizliklerin meşrulaştırılması ve sürdürülmesini haklı çıkarmak için kullanılır. Bazı köle sahiplerinin yüce gönüllü olduğunu göstererek köleliğin ahlaka aykırı olduğunu reddedilmesi gibi, padişahlar yüceltilerek uyguladıkları baskı ve zulümler meşrulaştırılır. Tarih, elbette ki tarafsız değildir, tıpkı bütün sosyal bilim alanı gibi. Ama tarih, maddi koşulları tamamen göz ardı ederek doğrudan doğruya adam asmaya meraklı bir yargıç da değildir. Bu nedenle mesele, Osmanlıyı övmek ya da yermek değil, olabildiğince anlamaya çalışmaktır. Dolayısıyla olgularla yorum arasındaki ilişkinin maddi koşullar çerçevesinde kurulması anlamında nesnel olabilir. Bu kitap anlattığı olaylar ve örneklerle buna iyi bir örnek oluşturmaktadır.